

Він не поміг

Мирослав Ірчан

Його смугляве, надто східне обличчя було все усміхнене. Але в тій невимушеній усмішці було щось таке болісне, що я ніколи не міг дивитись спокійно на нього. Був він тихий і лагідний, як весняний вечір. Ні на кого не жалівся, і про нього ніхто не казав лихого слова. Говорив мало і несміливо, ніби боявся, що його слова викличуть сміх між слухачами. Йому добігав сімнадцятий рік, але він швидше виглядав на п'ятнадцятилітню ніжну дівчину, ніж на вояка. Серед бруду, крові, гуркоту гармат і нещасної смерті Василь був різким контрастом. В боях його не помічали, хоч він був постійно на передовій лінії. А як після бою ми віддихали вільнішими грудьми, то вид Василя наводив на нас здивування. Чомусь хотілося, щоб його не було між нами. Чомусь жаль було його. Такого бідного, дрібного, лагідного і вічно усміхненого. А він, як звичайно, сидів осторонь всіх і старанно чистив заваляне в багні вбрання. І ніколи не можна було пізнати на ньому сильних переживань, ні хвилювання. Все однаково лагідний, все усміхнений. Дехто говорив, що бачили його, як він перед сном хрестився і шепотів молитви, але цьому ніхто не хотів вірити.

Недавно, як я, відпочиваючи, лежав в тіні розцвілої яблуні, підійшов Василь і ліг біля мене.

— Як гарно пахне, — сказав по хвили. — Правда, ніби мед...

— Мед? А хіба ж ти їв мед? — напівжартуючи, спитав я.

— Колись їв... Давно, давно... Один раз...

— І я їв давно.

— А у вашій стороні гарно зараз?

— Гарно, Василю. Ах, як гарно. Гори Карпати такі чудові весною, такі молоді. Море зелені, а ліси шумлять, так таємно шумлять...

— Я ще не бачив гір. Високі вони?

— Чи високі? — питав я і не думав про це. Я вдивлявся в засмажене обличчя Василя і ніби хотів перечитати на ньому всю історію його життя. І він не витримав мого впертого погляду. Спустив вії і ще раз тихо повторив:

— А я не бачив ще гір... Я жив весь час в Умані і перший раз цього року вийшов з нього...

Зацікавився я Василем і почав випитувати. І він оповідав тихо, все з тою самою усмішкою і так просто, ніби казку. Батько його звався Лейзор Фрідман і був водоносом. Василь майже не тямить його, йому було два роки, як батька, матір, старшу сестру і двох братів убили під час погрому. А його не вбили, бо мати кинула в пивницю. Добрі люди знайшли і вигодували. Василь по правді звався Фроїм, а Василем назвали його хлопці на фабриці цукерків. Ще змалку працював там і навіть попарив був праву руку гарячим сиропом. Боліла, але тепер не болять. Він нещасний тим, що вродився євреєм. Чому? Бо євреїв дуже б'ють. Православних не б'ють, а євреїв — хто і коли хоче. І йому

вибили тому рік зуба. Він ніколи не ходив молитися до синагоги, бо православні хлопці казали, що єврейський бог не правдивий. Він ніколи ніде не вчився, не вмів навіть розписатись. Коли було вчитися йому, як на фабриці треба було день у день працювати. Але він сам думає часто. Він, Василь безрідний, малий, тихий єврей, що за весь час свого життя не почув ніколи ласкавого слова, ані не знав жодного щасливого, гарного дня, думає не раз багато. Ось хоч би: звідки взявся цар? Звідки в нього така сила, що його, одного чоловіка, бояться всі люди і навіть вмирають за нього? А потім, що сталося людям, що не послухали царя і прогнали? Боже! В самому Умані було стільки офіцерів і такі страшні городові... А не стало й знаку по них. Або живе собі чоловік, хоч ба він, Василь. Чи знає хтось, як він живе? Чи цікаво кому, що в нього немає навіть сорочки, а руки в мозолях? Ні. Живе кожен про себе. А все думає, аби більше мати. Що там інші! Хай живуть, як вміють.

Чому Василь пішов до Червоної Армії? Він не знає. Він один на світі і хотів би, щоб люди краще жили. Щоб не били себе, щоб любилися всі. В армію пішов, бо чув, що вона бореться за рівність усіх і бажає добра бідним. А він знає, що таке бідний! Ой, то-то знає! Все життя працював, обпарив руку, а той Хаїм Рамлер, власник фабрики, навіть не хотів дати грошей на ліки. Хоч він був теж єврей. Багач кожен однаковий: чи єврей, чи православний. І всі бідні однакові. Але чому це якимось так? Люди є бідні й багаті, а птахи всі однакові. Ніяка птаха не працює на другу. Чому? І чи буде ще так, щоб всі були рівні, як птахи? Чи буде так, щоб люди були людьми? Що винен він, що вродився євреєм? Ну, єврей, але людина, як і православний. А його батька, і маму, і сестер, і братів убили тільки за те, що вони були євреями. Чому ж?

Василь мріє про час, як всі будуть рівні. Ах, як би він хотів тоді побачити Хаїма Рамлера, що не ходив би вже з великим пузом і в шовковому халаті, а місив би цукерки разом з ним при однім столі. І, може, обпарив би собі руку так, як він. Ох, якби так!..

Два дні пізніше.

По коротких, але завзятих боях наші частини перемогли ворога і посувалися наперед. Стомлений дводневним переходом, полк розташувався у волинському селі, а нас п'ятеро пішло на передню сторожу. Перейшли горбок, спустились в глибокий яр, підсунулись тихцем на берег і чатували. Василь був з нами, але, як звичайно, мовчазний та тихий. Ранній холод пройняв аж до костей, і ми тулились один до одного, ніби хотіли зогрітись. Довкола було тихо, і святочний спокій царював над понурими волинськими млаками.

Розвиднялося. Нашу байдужість перервало два недалеких вистріли спереду. Довго чекали ми насторожені, але даремно. Щоб бути певними про ворожі наміри, ми тихцем вилізли з ярка і подались полем перед себе. Ранній туман прикривав нас своїм покривалом, і ми без пригод дійшли до глибокого рову біля дороги. Минали довгі хвили нетерплячого очікування. Аж як сонце виплило з-за чорного лісу і прогнало туман, перед нами зарисувалась ворожа лінія. Хотіли повернути назад, але в тій хвилі зацокотів скоростріл і примусив сховатися в рів. Пробували відстрілюватися, але годі було виставити голову. Попали, як миші в пастку. А на долині, з правого боку, ми

виразно бачили, як ворожа кіннота цілими лавами об'їздила село. Що ж буде? Полк, певний, що ми сповістимо його про небезпеку, спочиває по важкій праці, а тут несподівано нападе на нього кіннота.

—Що буде? — питали ми один одного.— Треба за всяку ціну дати знати в село. Тільки як?

—Я перебіжу! — крикнув Василь.

—Не вихилиш голови. Уб'ють, — вговорювали ми.

—Ні, мене не вб'ють, — сказав упевнено і по цих словах вихилив з рову голову. Хвилинку оглядав терен, потім миттю виплигнув на берег. Ми затаїли дух і чекали. Але в тій же хвилі грюкнув вистріл, і Василь випустив з рук рушницю, замахав, ніби крилами, кілька разів руками та й закрутився на місці, як млинок. Так дивно. Швидко, швидко, як би виучував якусь штучку. Млиночок, млиночок... кругом, кругом і... повалився стрімголов у рів... З чола дзюрчала кров і заливала очі. А Василь розривав на грудях сорочку і щось хрипів, Нахилились до нього, а він шепоче:

—Візьміть його, бо він не поміг...

Потім дригнув кілька разів ногами, випростався, аж кості затріщали, застогнав, замкнув очі... По хвилі підвів руку, вложив палець у вибиту кулею дірку і... почав розмазувати видовбаний мозок по обличчю. Розмазував маленькі коліщатка по чолі, потім більші і більші по всьому обличчю. Ніби хотів, щоб страшний біль розпливався по всьому тілі з голови.

І швидко сконав.

А як на другий день його ховали, то знайшли на шиї під сорочкою малий мідяний хрестик на шнурку. І аж тоді всі зрозуміли останні слова Василя: "Візьміть його, бо він не поміг..."

Над Стиром, липень, 1920